

INTERÈS DELS CADASTRES DE LA PROPIETAT RÚSTICA. EL CAS DE BOLULLA

MARIA ISABEL GUARDIOLA I SAVALL

INTRODUCCIÓ I OBJECTIUS

Estudiar la toponímia d'un lloc determinat és apassionant, sobretot si reflexionem sobre l'origen dels noms de lloc, els condicionants i la societat que els han fet existir. En aquest moment, molts pobles de la nostra comunitat lingüística assisteixen impassibles a la despersonalització cultural, que també els afecta irremissiblement en qüestions relacionades amb la terminologia i amb la descripció toponímica. En indrets especialment turístics i sotmesos a processos migratoris importants, com ara la costa valenciana, és notable el grau de degradació d'aquesta tradició cultural, a vegades només conservada en l'oralitat. La construcció d'urbanitzacions en paratges i en partides,¹ suposa el renomament d'aquestes entitats paisatgístiques que per als nouvinguts han deixat de significar i d'evocar el mateix que suposaven per als propietaris antics. Així, són designades amb noms un poc estranys i aliens al context social, cultural i lingüístic —encara que aquest s'unifica de forma alarmant per les influències estrangeritzants dels mitjans de comunicació— en què les trobem. En nombroses ocasions, aquest oblit és voluntari per la necessitat de vendre i de fer atractiva amb noms suggerents una realitat que en si mateixa no és gens exòtica o exuberant. Així naixen, per exemple, les Altea Hills d'Altea, imitant les Beverly Hills californianes, en lloc de les Mallades² o del genèric Serra d'Altea.³ Entre Naran-

1. «Porció de terreny d'alguna extensió i designada amb un mateix nom, part del terme pertanyent a un poble» (DCVB).

2. Agraesc a Vicent Beltran, Joan Borja i Baltasar Ripoll aquesta informació.

3. Aquesta denominació popular va aparèixer en una pintada al costat del nom de la urbanització amb l'eslògan: «Serra d'Altea i prou!».

jos i Alfaz Sol a la Foia de l'Om de l'Alfàs, on també hi ha la Colonia Escandinava al Tossal Roig; Los Hibiscos, Countistate, Montecasino i Montebello, a les respectives Coloma, Barranc Fondo i la Rambla Nucieres⁴ tradicionals, poc vendibles, però més lligades a la societat que els ha donat vida, a l'economia i al sentir de la terra i dels seus habitants. Aquests noms nous han substituït els antics en un procés que difícilment tindrà un efecte retroactiu.

Una ullada i una atenció mínima als cadastres de la propietat rústica municipals serien suficients per a esmenar aquest afany de modernització. Malgrat tot, cal insistir en el fet que la consulta d'aquests ha estat obligatòria per a fer el trasllat i el registre de la propietat nova.

En un moment en què les actualitzacions dels cadastres de la propietat rústica estan duent-se a terme per tota la comarca,⁵ el treball que presentem ací tracta de ser una aproximació a l'estudi d'un cadastre antic de propietat rústica de la primera dècada del nostre segle, abans que les renovacions i les modernitzacions actuals facen malbé el valor cultural i lingüístic que se'n desprén. Amb aquesta contribució ens agradaria poder demostrar el grau d'interès i d'aprofitament per al coneixement no solament del món rural sinó també de la societat que l'ha creat, que amaguen aquestes peces.

CARACTERÍSTIQUES DELS CADASTRES DE LA PROPIETAT RÚSTICA. EL CAS DE BOLULLA

Podríem definir un cadastre rural com una espècie d'arxiu on apareix tota la documentació que identifica les propietats d'un individu i que permet la identificació i la localització aproximada de les propietats rurals d'un municipi, a més de l'extensió, dels productes i dels beneficis econòmics que se'n deriven. Molts d'aquests cadastres daten d'abans de la Guerra Civil; alguns foren cremats juntament amb altra documentació, com ara els registres de naixements o de defuncions, i no són estranyes les polèmiques quant a la refosa i a la renovació dels primers. Elaborats sense cura i amb grafies que no pertoquen a la realitat

4. Gràcies a Maria Antònia Cano per la informació referent a l'Alfàs i a la Nucia.

5. L'any 1999, en què vaig llegir aquesta comunicació, el registre cadastral de Callosa d'en Sarrià ja estava conclòs després d'un llarg procés de fixació; el de Bolulla i el de Tàrbena estaven duent-se a terme, juntament amb altres pobles de la vall de Guadalest.

lingüística dels propietaris ni tampoc a la de la localitat,⁶ demanen una actualització que atenga paràmetres més adients al panorama sociocultural en què se situen. A més a més, no s'ha d'oblidar que els cadastres en nombroses ocasions solen esdevindre l'únic document escrit de la toponímia de molts municipis i, a vegades, per això mateix, font també d'errors i d'imprecisions. A pesar de tot, no hi sol aparèixer tota, sinó que els responsables han fet una selecció dels noms dels llocs de conreu, indrets o partides que consideren que abracen i que representen la denominació d'una entitat física determinada en termes generals. Amb aquesta tria han deixat de banda les micropartides o indrets que fan referència a la propietat d'una persona determinada o com a màxim de dues. En aquest sentit, cal incidir en el fet que un propietari o pocs més de tres poden denominar els seus bancals amb un nom X que no és necessari que siga conegut per tothom, ni que passe a toponimitzar-se.

El cadastre de Bolulla data aproximadament de la primera dècada del nostre segle, segons la documentació cartogràfica que hem pogut manejar a l'arxiu municipal de l'Ajuntament.⁷ Amb tot, hem d'aclarir que els documents cadastrals que ara es poden manejar són una còpia escrita amb tinta xinesa⁸ dels anys 50, realitzada per l'auxiliar administratiu de l'Ajuntament de Bolulla⁹ amb incursions posteriors de mans i de lletres diferents realitzades a màquina, amb bolígraf de colors distints o amb llapis que rectifiquen, esmenen o aclareixen en alguna mesura el nom de les partides o el nom del propietari que ha canviat, o bé que no és precís. En aquest sentit, hem pogut comprovar a través de la documentació cartogràfica complementària que moltes fitxes de propietaris difunts han desaparegut o bé han estat aprofitades per als nous en la cara no utilitzada anteriorment.

El cadastre que estudiem és una carpeta de tapes dures que conté les quartilles de les fitxes de propietat ordenades alfabèticament en funció dels noms dels set-cents set propietaris. A més a més, hem de comptar entre els documents cadastrals els mapes del terme dividit en nou polígons a partir dels accidents

6. Entre altres raons, perquè van ser compostos per persones que entenen de lletra, sovint secretaris o auxiliars administratius de llengua escrita —i sovint oral— castellana.

7. Hem d'agrair a l'Excel·lentíssim Ajuntament de Bolulla i a l'administratiu J. A. Vaquer Verdú, que tant en sap de la vida del poble d'ara i d'abans, l'oportunitat d'haver pogut passar hores palpant tota la documentació i també pel fet d'haver confiat en el nostre criteri per a participar en l'etapa inicial de la renovació del cadastre de propietat rústica.

8. L'original, com altres documents civils, el cremaren durant la Guerra Civil.

9. Aquest es va desplaçar a Alacant per a fer una còpia exacta del registre de propietat que existia al Registre cadastral provincial.

geogràfics principals de l'època en què fou confeccionat en cada cas —el riu de Bolulla, el barranc del Negre, el barranc dels Frares, el camí de Castell de Castells, el camí de Callosa d'en Sarrià i la carretera comarcal Benidorm-Pego 3-318. Cada polígon es troba, al seu torn, dividit en parcel·les amb un número determinat corresponent a cada propietat. Cada mapa d'un polígon porta també un llistat dels propietaris de les parcel·les, del cadastre primitiu de principi de segle, ordenat numèricament. Els propietaris d'aquesta llista no coincideixen moltes vegades amb els de les cèdules de propietat que hi ha a la carpeta cadastral, ja que hi ha hagut afegits i rectificacions notables al llarg dels anys.

Donades les característiques de la documentació actual —cal·ligrafies diverses, suport de paper distint, lletres i colors de la tinta diferents, etc.— i de la desaparició dels propietaris antics per herència o compravenda, està en procés d'actualització.

Aquest registre cadastral funciona de la manera següent: cada propietari té una fitxa o cèdula de propietat, on consta el nom i els cognoms —també en algunes ocasions el malnom—, el nom de la parcel·la, l'extensió que ocupa i el número del polígon i de parcel·la on es pot trobar. Algunes vegades està ratllat el nom del propietari antic i trobem al costat el nom del nou. Altres, està tacada tota la cèdula i s'empra la part del darrere per a una altra persona. Hi ha voltes en què no s'ha emprat una cèdula per a fer la fitxa, sinó que s'ha utilitzat un paper qualsevol, com ara hem trobat la meitat d'un full d'empadronament. També hi ha casos en què s'ha ratllat amb llapis el nom de la partida i se n'ha posat un altre de més precís al costat. Solen correspondre moltes vegades a micropartides, encara que els quasi 14 km² del terme estudiat no permeten extensions molt grans de partides, i semblen indrets o micropartides per a un observador de fora. Aquestes correccions ens ajuden a precisar millor la localització de les partides i les fites entre aquestes, que no arriben a ser tals,¹⁰ sinó que es produeix sovint un contínuum o l'entrada d'unes en les altres. No cal dir que l'idioma amb què està escrit el cadastre és el castellà, perquè era la llengua dels que en sabien, els secretaris o els administratius que treballaven a l'Ajuntament. D'ací les incorreccions dels tipus *Alza Vientos* per *Avencs* en els intents de traducció de les partides. Així mateix, cal destacar també el tractament divers de les partides, ja que pot aparèixer el nom d'una partida amb l'article

10. En la remodelació que està duent-se a terme en l'actualitat, s'ha decidit eliminar molts noms de partides menudes a favor de denominacions que abracen una part de terreny major, com ara, dins de la partida *Horta dels Ferrers*, s'inclourà la dels *Xorros* antiga.

determinat o sense, i una mateixa partida pot rebre dos, tres i fins a cinc noms diferents, com ara l'*Algoleja*, que apareix amb aquestes denominacions: *Agolecha*, *Angolecha*, *Angolecha*, *Argolecha* i *Asgolecha*.

INTERÈS DE LES DADES CADASTRALS

D'un cadastre de les propietats rurals d'un municipi es pot traure molta informació de tot tipus i no solament lingüística.

L'estudi d'un cadastre pot servir de font per a investigacions sobre l'economia del món rural en què està situat. En el nostre cas, hi ha un total de 2.716 parcel·les en els quasi 14 km² que abraça el terme, a repartir entre set-cents set propietaris.

En principi, podem veure els tipus de propietaris que s'han succeït al llarg de la història del document. En el nostre cas, els terratinents són estranys i sovint fruit de la unió de les herències de cònjuges povils. En aquest sentit, cal destacar que la quantitat d'explotacions determinava el cens electoral a començaments de segle, com hem pogut comprovar en aquest tipus de documentació existent en l'arxiu municipal. Aquestes propietats extenses desapareixen posteriorment amb el repartiment entre els descendents. El major propietari tenia quasi catorze hectàrees, dividides en quaranta-set parcel·les, de les quals més de la tercera part, les més extenses, són de secà. Amb tot, són nombrosos els propietaris d'una parcel·la únicament, sobretot els dels pobles veïns que mantenen el tros al voltant de la fita dels termes. Es coneix la procedència d'aquests a través de la constatació dels cognoms, fonamentalment. En alguna ocasió, no hi ha nom ni cognoms, sinó que hi apareixen només el malnoms o la localitat d'on vénen.

En aquest punt, és interessant apuntar que dels quatre termes municipals amb què fita Bolulla —Callosa d'en Sarrià, Castell de Castells, Castell de Guadalest i Tàrbena—, només els tarbeners¹¹ i els callosins¹² tenen terres dins del terme estudiat, mentre que els habitants de Castell de Castells i del Castell de Guadalest no en tenen, però ens consta que molts bolullers sí que posseeixen alguna propietat limítrofa dins d'aquests darrers.¹³ Respecte d'aquestes relacions

11. Apareixen al llarg de la línia fronterera de la partida del *Pinar*, més rarament de *la Rabosa* i del *Matapoll* en la part coneguda com el Mustatxot.

12. Sobretot, n'hi ha a *Onaire*, al *Magave* i al *Barranc dels Llops*, i més estrany és a *la Foia* i a *la Rabosa*.

13. Dins del primer destaca *Sa Canyada*, i en el segon, *el Somo* i *els Xorquets*.

amb els altres dos termes, els bolullers només ostenten propietats fitants dins del terme de Callosa d'en Sarrià,¹⁴ mentre que no n'hi ha dins de Tàrbena. Cal remarcar que la propietat d'aquestes parcel·les és tan antiga com la del nostre cadastre i no data d'època actual, ja que recentment les adquisicions de forasters han estat bastant notables, com també les de bolullers fora del seu terme municipal.

Sobre la forma del repartiment entre els hereus es desprén que a la postguerra, quan els propietaris primitius de la primera dècada del segle ja havien desaparegut o havien deixat de conrear la terra, les parcel·les es partien en tants trossos com descendents hi havia. D'ací el tipus de concentració parcel·lària que hi ha a les zones de regadiu tradicional. La raó que donen els encara propietaris és que en aquesta època tan amarga tothom volia tenir una part d'horta on sembrar aliments per a casa. Amb la situació econòmica canviada, en l'actualitat està produint-se l'agrupació i la concentració de les terres circumdants, de manera que en alguna ocasió s'arriba de nou a l'extensió de la propietat originària que va quedar dividida entre els familiars directes, o bé se supera.

Per una altra banda, els individus de sexe masculí solien ostentar la titularitat de les propietats, mentre que només les dones fadrines o viudes podien fer-ho, però no arriben a la trentena del total.

El tipus de propietats també és susceptible d'estudi. Com la tipologia dels explotadors, l'extensió de les propietats és diversa. La més gran d'un particular ocupa poc més de quatre hectàrees i es tracta d'un tros de secà situat a l'*Ullastre*. L'estat ostenta la propietat major, amb quasi vuitanta-cinc hectàrees, situada al Racó Roig. N'hi ha poques més de trenta i de vint que superen l'hectàrea i les dues hectàrees, respectivament, i manifesten totes les mateixes condicions de situar-se en la part més muntanyenca del terme. De tota manera, les extensions de secà, ara abandonades pràcticament, són les més extenses comparades amb les de regadiu tradicional. D'altra banda, la tipologia de les propietats és notable. Així, fins i tot algunes muntanyes són particulars, especialment les de poca alçada, com ara el *Tossal de l'Agre*, el *Tossal d'Arbona*, el *Tossal de l'Estret*, el *Matapoll* i el *Tossal del Molí*; mentre que el realenc,¹⁵ es limita a les zones més muntanyenques —la *Glapissa*, la *Penya de l'Or* i el *Racó Roig*. Tant aquestes com les de secà tradicional estaven orientades a la producció de la trilogia de conreu mediterrani, i sobretot al pinar i a la pastura.

14. Principalment apareixen dins de l'*Algar*, el *Cotx*, el *Mageve* i *Onàer*.

15. Amb aquesta denominació es coneixen les propietats de l'estat.

La distribució parcel·lària i la tipologia de la concentració de la terra poden esdevindre també objecte de la nostra atenció. Així, hem pogut comprovar que les propietats de regadiu tradicional es concentren a les dues vores del riu i són tan menudes que en més d'una ocasió no apareixen al mapa ni al registre cadastral. A més d'aquestes, la mesura més comuna per a aquestes propietats és la de dos-cents vuit metres (un quartó). Per la seua banda, com ja hem assenyalat, les de secà, concentrades a la part més muntanyenca del terme, són més extenses.

La trilogia mediterrània, els pinars i les zones de pastura eren els principals conreus. Cal indicar que aquesta informació no apareix explícitament en les cèdules de propietat. D'altra banda, han deixat petjada en la toponímia, tal com veurem posteriorment.

Respecte al rendiment econòmic, també és possible veure el profit material que s'extreia d'aquestes terres i d'aquests conreus. És en funció d'aquest però fonamentalment de la quantitat total de metres de totes les possessions que s'establia el pagament de la contribució de les propietats rústiques. Només sobrepassaven les mesures establertes per l'Ajuntament vint-i-un propietaris, comptant l'estat.

Però tal vegada siga la informació relacionada amb el camp de la Lingüística la que més ens interessa a nosaltres, molt lligada, al seu torn, a la descripció del món rural i de la societat en què es troba, a pesar del fet que el document estiga escrit en castellà.

L'examen dels noms dels propietaris i de les partides ens revelen les característiques fonètiques i morfològiques del parlar local.¹⁶ Així, podem comprovar que es reproduïx algun tret com ara la pèrdua de la *-r* final en mots com ara el malnom *Obrer* que apareix com a *Obré*; la sonorització de la *s* en fonètica sintàctica en el topònim *els Avençs* que ha estat interpretat com a *Alza Vientos*, com assenyalàvem més amunt; la forma *as-* inicial de paraula que en les localitats del voltant ha desaparegut en alguns mots o pren la forma *al-*, en topònims com ara *l'Asgoleja*, que en altres parlars podem escoltar amb la variant *l'Algoleja* o bé hi ha el nom del poble Alcoleja, que ve del mateix ètim llatí; la forma sorprenent de *l'Almetleral*, quan el fruit s'anomena [mella], etc. A més a més, és interessant la comprovació del funcionament dels afixos, com, per exemple, el sufix *-al* col·lectiu en topònims del tipus *Figueral* o *Ametleral*.

16. El parlar local ha estat descrit sumàriament en els treballs de V. Beltran i Calvo (1994 i 1998) i en el de J. Colomina i Castanyer (1991). Remetem a aquests estudis per a un aprofundiment dels trets esmentats.